

**Споменица др Тибора Живковића,
уредник Срђан Рудић,
Историјски институт, уредник издања Ирена Цвијановић,
Београд 2016, 377 стр.**

Навршиле се пуне три године од када је српску медијевистику напустио несумњиво најивентивнији проучавалац српског средњег века – др Тибор Живковић. Научни рад који је за њим остао најбоље сведочи о његовом стваралачком прегалаштву и неизмерној вредноћи. Те речи имају посебан значај и истинитост када их исписујемо ми који нисмо познавали Тибора Живковића лично, али смо управо слику српског и европског средњег века стварали захваљујућим његовим бројним студијама. Његове колеге – научни делатници и пријатељи учинили су мали омаж његовом лику и делу у виду *Споменице*, у издању Историјског института Београд.

На самом почетку *Споменице* налази се *Предговор Споменици* (стр. 7–9), у коме нас је Ирена Цвијановић подсетила на најзначајније радове и интересовања Тибора Живковића, али и онима који га нису упознали најфиније описала какав је он заправо био. Дејан Црнчевић и Славица Мереник сачинили су *Библиографију Тибора Живковића* (стр. 11–16) која је, како смо нагласили, обимна и чини је неколико монографија, десетине чланака и расправа, прикази, научно-популарна, али и књижевна и публицистичка дела. У оквиру *Споменице* нашле су се и речи са комеморативног скупа изречене од Срђана Рудића, Ане Столић и Срђана Пириватрића (стр. 17–22). У *Споменици* затим следи деветнаест чланака који се односе на различита раздобља српског средњег века, али и раног модерног доба, разноврсни по тематици и с великим научним доприносом.

Први је рад Илијаса Анагностакиса под називом *Wine, water, bread, and love-affairs on a sixth-century military campaign: narrative strategies, politics and historicity* (стр. 23–39), у коме аутор испитује занимљиве и двосмислене вести и догађаје које је доживела византијска флота приликом похода на Вандале током 533. године. Аутору је циљ да кроз проматрање наратива прикаже Прокопијеве ставове и историчност. Закључује да кроз метанаративе: вино, вода, хлеб и сл. Прокопије указује на исход похода. Сем тога, И. Анагностакис кроз такав, нови приступ осветљава и сегменете из свакодневног живота и ратне вештине Византинаца.

Валтер Пол у чланку живописног наслова, *Павле Ђакон – између sacci и Marsupia* (стр.41–63), разматра у чему је величина Павла Ђакона

– племића, свештеника и песника, као историчара и закључује да иако Лангобард пореклом, он је и поштовалац римског наслеђа оличеног у династији Каролинга. Управо због тога, он успева да у својим делима усагласи противречности та два, а да према аутору чланка, не буде пуки компилатор, каквим га сматрају ранији истраживачи његовог живота и дела, већ да остане објективан у приповедању. Особеност Павловог богатог опуса чине засигурно неискључивост и суживот, потпомогнути свакако каролинишком жељом за таквом сликом о Франачком царству.

Бојана Радовановић у раду *Gottschalk, Eberhard of Friuli and Alfred the Great supporting the dissident thought, or, yearning for learning?* (стр. 65–75), разматра положај Готшалка из Орбеа и његово учење о предестинацији које канонска црква у то време није признавала. Готшалк је уживао подршку маркгрофа Еберхарда Фурланског, за кога се верује да је могао бити узор Алфреду Великом, краљу Весекса, који је такође подржавао њихово учење о предестинацији.

У раду под називом *Saint Clement of Ohrid: His Life and Aftermath between Sofia and Skopje* (стр. 77–91), Михаило Ст. Поповић представља животни пут и мисију Св. Климента Охридског. Најпре кроз средњовековне изворе, а затим кроз позније изворе и модерна археолошка ископавања прати поштовање његовог култа. Такође, у раду се по први пут, на основу необјављеног архивског материјала, прати рад научних прегалаца В. Златарског и С. Иванова у сабрању писаних извора о Св. Клименту.

Иван Басић је приложио рад *O recepciji kasnoantičke auličke tradicije u srednjebizantskom historiografskom diskurzu (Primjeri iz „dalmatinskog dossiera“ De administrando imperio)* (стр. 93–128), који проистиче из проучавања списка *De administrando imperio*, коме је и Тибор Живковић посветио доста научног рада, а бави се питањем употребе термина палате (τὰ παλάτια), који у делу Константина Порфиrogenита подразумева Диоклецијанову палату у Сплиту, али и његовог коришћења у другим текстовима насталим средином десетог столећа. Како би што прецизније објаснио њихово значење, И. Басић у одређеном контексту проматра употребу истих у грчкој историографији касноантичког периода.

И Бојан Новаковић, *Земље далматинских Словена у концепцији Константина VII Порфиrogenита* (стр. 129–149), црпи своје истраживање из поменутог списка, те још једном обрађује податке о јужнословенским земљама с посебним освртом на њихов географски контекст. На крају се осврће на питање убикације три „насељена града“ у Дукљи.

У чланку под називом *Трансформација урбаних насеља централног Балкана током средњег века* (стр. 151–165), Владета Петровић

проучава промене и развој античког урбаног наслеђа на простору Балкана током средњег века, нарочито након досељавања Словена. В. Петровић истиче да ће даља археолошка анализа, посебно градина у београдском подграђу и на Јелици у близини Чачка, пружити одговоре када су и на који начин Словени почели да користе рановизантијске градове и утврђења. Посебно се осврће на „насељене градове“ у делу Константина Порфирогенита и њихову даљу судбину услед нових политичких околности.

Ирена Цвијановић, *Свет Словена и Византинаца у делима арапских путописаца од IX до XII века* (стр. 167–184), доноси вести из дела арапских писаца које сведоче о великим и важним променама у Византијском царству, подсећајући на незаобилазност и значај арапских извора при проучавању света Словена.

Лубомира Хавликова, *What was the location of Serbia mentioned in the Cosmas Chronicle of the Czechs?* (стр. 185–191), обрађује податке о Србима који се помињу у чешкој хроници Козме из Прага, *Chronicon Boemorum*, из XII века. У поменутој Хроници на више места се помињу Срби и Србија, али се у свакој прилици ради о северним Србима тј. Луличким Србима у данашњој источној Немачкој, за које и византијски цар Константин VII Порфирогенит везује порекло балканских Срба.

Други спис који је будио интересовање Тибора Живковића био је *Летопис попа Дукљанина*, чијем је проучавању посветио једну своју монографију. Хрвоје Грачанин се у раду *Ljetopis popa Dukljanina i južni smještaj Moravske kneževine* (стр. 193–201), управо користи њиме и разматра како се подаци поменутог списка могу непрецизно тумачити у циљу давно напуштених теза историчара Имреа Бобе о положају Моравске кнежевине у данашњој Србији, које додатно покушава, безуспешно да поткрепи Мартин Егерс.

У чланку под назвом *Прилог историографским портретима хумског кнеза Мирослава и његових потомака* (стр. 203–220), Небојша Порчић обрађује податке у вези са хумским кнезом Мирославом и његовим потомцима. Најпре се у раду дотиче питања када је Мирослав постао господар Хума и покушава да пружи додатне доказе у прилог томе да је то било знатно пре 1181. када се први пут помиње у изворима у том својству. Затим се бави питањем да ли је Мирослав дошао у сукоб са својим братом Стефаном Немањом 1190. и био смењен са положаја кнеза Хума и одбацује ту могућност, постављајући као алтернативу могућност да је Немањин син Растко био господар само једног дела Хума. Након тога се бави питањем генеалогичке и просопографије Мирослављевих потомака и доводи у питање неке општеприхваћене закључке, попут оног да су хумски

кнез Петар и Тољен, који је умро 1239, били Мирослављеви синови и да је његов син Андреј умро око 1250. године. Судбину Мирослављевих потомака прати до 1327. године, када је жупан Петар Тољеновић погинуо супротствљајући се успостављању босанске власти над Хумском земљом.

Александар Узелац, *Атламиш – кумански цар из Српске Александриде* (стр. 221–228), посвећује пажњу лику Атламиша, владара Кумана, који се анахроно појављује у Српској Александриди. Под истим именом се јавља и татарски великаш које се средином XIV века бори против Угара. Паралеле између описа тих борби и оних које је предузимао Александар Македонски су неспорне. Због тога, између осталог, А. Узелац износи да је Српска Александрида заснована на изгубљеном угарском изворнику, те да време њеног настанка не би требало смештати у почетак, већ у другу половину XIV века.

Радивој Радић и Марко Шуица у раду под називом *Галипољ у српским средњовековним изворима* (стр. 229–242), прате вести о Галипољу, граду чије је освајање означило почетак вишевековне османске владавине на Балканском полуострву, с посебним освртом на његов значај током грађанског рата међу Османлијама почетком XV века.

Градина у селу Ерчеге, општина Ивањица, привукла је пажњу Дејана Булића и Срђана Катића, те они у раду под називом *Градина Ерчеге на Јавору* (стр. 243–271), представљају резултате археолошких истраживања из 2009. године. Пронађени археолошки материјал потиче из XIV и XV века, а из тог времена потиче и оближњи манастир Ковиље. У другом делу текста се анализирају историјски подаци о поменутом селу, пре свега из осамнских дефтера с краја XV и почетка XVI века, на основу којих се закључује да су у то време становници села имали статус дербенџија.

Емир О. Филиповић у свом чланку под називом *Bosna i Turci za vrijeme kralja Stjepana Dabiše – neke nove spoznaje* (стр. 273–301), на основу анализе два писма датирана 1394. годином, а објављена у збирци *Monumenta Peloponnesiaca*, употпуњује слику о односима босанске државе, Османског царства и Угара на Балканском полуострву у време владавине краља Дабише. Филиповић доноси и снимак једног од њих, као и текст оба писма у виду прилога.

Аранђел Смиљанић, *Неке специфичности у називима за дипломатске представнике у средњовековној босанској држави* (стр. 303–313), разматра различите називе који су се користили за дипломатске представнике, без обзира на провенијенцију извора, а највише кроз примере босанских представника с краја XIV и из XV века, јасно указујући да скоро свака деценија доноси нове образце.

Есад Куртовић је посветио чланак *Jamometići* (стр. 315–334) проучавању различитих породица и породичних лоза, које се јављају на подручју дубровачког залеђа и у Босни, током XV и XVI века, истичући да нема извора који поткрепљују њихову везу са истоименом породицом на подручју Хрватске.

Борис Бабић, *Босна у делу Лаоника Халкокондила* (стр. 335–348), доноси вести о односима између средњовековне босанске државе и Османског царства на основу података који су забележени у делу византијског историчара Лаоника Халкокондила, истичући његов неизмеран значај за проучавање пада Босанског краљевства.

Последњи рад у оквиру *Споменице* посвећен је нешто познијем периоду, а припремила га је Ловорка Чоралић и носи назив *Vojnici iz Herceg Novog u mletačkim prekomorskim kopnenim postrojbama u 18. stoljeću* (стр. 349–377), а ауторка на основу грађе из Државног архива у Венецији анализира удео војника из Херцег Новог и њихов задатак у млетачкој војсци током XVIII века. Уз рад стоји и прилог који чини попис поменутих војника уз значајне и занимљиве податке који их уписују.

Разноврсност тема и научна поткованост чланака који чине ову *Споменицу* најбоље осликавају и истраживачки дух Тибора Живковића. Њему су се кроз ову научно вредну студију одужиле бројне колеге из Србије али и из других земаља: Грчке, Аустрије, Црне Горе, Чешке, Хрватске, Босне и Херцеговине, што указује да је рад Тибора Живковића одавно напустио границе земље у којој је исписивао редове својих научних дела, која ће несумњиво будити пажњу и многим потоњим истраживачима.

Ивана Коматина

**Ивана Коматина,
Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века,
Историјски институт, Београд 2016, 466 стр.**

Књига која је пред нама представља допуњену и прерађену докторску дисертацију ауторке, одбрањене под идентичним називом на Филозофском факултету у Београду 2013. године. Она, како и њен наслов указује, обрађује међусобне односе духовне и световне власти на подручју српских земаља у временском распону од почетка XI до краја XIII столећа. Не само хронолошки оквир, већ и концепција књиге, изузетно је широко